

MONDJUK KI AZ IGAZAT!

ÍRTA

JÓKAI MÓR.

JELIGE: Szólj igazat, – s ne hagyd
betörni a fejedet:

SZERZŐ TULAJDONA.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM K. TÁRSULAT KÖNYVNYOMDÁJA.

1878.

I.

Miért hallgattunk ez ideig?

Sokáig vártam ez eszmék közzétételével mikkel a szabadelvű párt és az általa támogatott magyar és közös kormány eljárását a kiegyezési és külpolitikai kérdésekben igazolni szándékozom.

A halasztás oka az volt, hogy a míg egyfelől a külügyi égető kérdésben nem lehet mindent nyomtatásban adni a mi a felizgult közvélemény teljes megnyugtatóra szolgálna, nagyobb veszélyek előidézése nélkül, mert gyakran ott, hol a hazai közvélemény választ követel, a nemzetközi tekintetek hallgatást parancsolnak – addig másfelől a monarchia lajtántúli felével folytatott egyezkedés szintén a legnagyobb óvatosságot tanácsolja; mert minden krajczár, mely a kiegyezés következtében Magyarországnak fog javára szolgálni, eszköz volt a lajtántúli – velünk egyezkedő

– kormány megingatására, melynek épen úgy, mint a mi kormányunknak, otthon is küzdenie kell az ellenzéki factiókkal s még azonfölül saját többségének rivalisáló elemeivel. Minden indok, mely Magyarországon a kiegyezésnek védelmére szolgált, vádponttá alakult ellene a társ-monarchiában. Nekünk indikálva volt ujjal nem mutatnunk az egyezkedésből háramló előnyeinkre, mert a túlsó félen rögtön ollóval nyúltak hozzá.

Azonkívül is el kellett ismernünk, hogy a magyarországi ellenzék kifogásai a nemzetgazdasági kiegyezések ellen legalább is olyan jogosultak, mint a lajtántúli ellenzékiei, s amannak csak illetékes ellensúlyozásul szolgálnak.

»Ezért« túrtuk, hogy az ellenzék lapjai és népgyűlései, lapjainkat, pártunkat, mind kormányostól, napról-napra az ország megkárosításával vádolták: mert a mint észre hagytuk vetetni, hogy valamiben megnyugodtunk, a miben a két kormány megállapodott, ezzel oly nyugtalanságot keltettünk fel a Lajtántul, hogy ismét a mi kormányunk jött abba a helyzetbe, hogy oda át tőle követelték az engedékenységet.

A külügyi égető kérdésben pedig (elvileg) semmi okunk sem volt az ellen-

zékkel ellenarcvonalba állni, mert a monarchia érdekeinek (a mik Magyarország érdekeivel azonosak) erélyes megvédése iránt véleménykülönbség közöttünk nincs, s vitás kérdés csak az lehet, hogy meg voltak-e védve, meg vannak-e, s meg lesznek-e azok kellően és a kellő időben?

Az ellenzék támadása azonban most már oly térre ment át, a hol több kárt lehet tenni, mint a mennyit bármely külellenség, vagy alkudozó fél tehet velünk; mert ezen a téren Magyarországnak minden módon kormányozhatlanná tétele lehet a végeredmény.

Nem állítom azt, hogy a népgyűlésnek utczai lázongássá fajulása a kormányfő ellenében, hogy az esküdtszék ítélete a királyi tekintélylyel szemben, az ellenzék tényei; de mindenesetre jelenségei az időnek; s most már helyén van, hogy egymásnak és a nemzetnek számot adjunk, s megkérdezzük, hogy »mit akar az ellenzék?«

Hogy mi mit akarunk? azt kevés szóval megmondjuk:

»Kiegyeztetni Magyarországot Ausztriával, hogy azután teljes erőnket érvényesíthessük az európai nagy versenyben; nem támaszkodva senkire oly biztosan, mint saját monar-

chiánk két, egymáshoz és uralkodójához híi országára s nem követve mást, mint annak érdekeit.

De mit akar az ellenzék?

Vagy helyesebben: mit akarnak a különböző ellenzékek?

II.

A közjogi ellenzék.

Az első feleletet már előre tudjuk: meg-megbuktatni ezt a kormányt.

De hát azután?

Kinek van programja egy új és »lehető« kormányrendszerhez?

Világos programja csak a függetlenségi pártnak van, vagy mint magát legújában nevezi: »a közjogi ellenzék«-nek. Benne van a címében: »f ü g g e t l e n s é g Ausztriától.« Egy önálló Magyarország, belgazdaságában, külpolitikájában senkinek te nem kötelezve.

Olyan czél, a melyért lelkesülni lehet, s a melynek fényes ábrándjai örökké világítani fognak minden szívben, a mely fiatal, oly politikai tan, a melynek gyökerei történelmi múltunkba fogóznak bele, s a melynek újra meg

újra kihajtó sarjait irtani kegyeletlenség volna, s csak a férfigond és súlyos tapasztalat nyomául maradó redők a homlokon hozzák meg azt a tudatot, hogy ez a fényes eszménykép Európa jelen constellatiói között létesíthetetlen.

Ha mi m a g y a r o k is úgy tudnánk csendesen szőni, fonni, kereskedni, a világpolitikába bele nem avatkozni, mint a belgák, hollandiak, svédek; – ha mi nekünk is hazánk egy részét képezné a világtenger; – ha mi nálunk is úgy képesek volnánk a külön ajkú nemzetiségek az uralkodó nemzetiségben elenyészni, mint Belgium flamandjai a francziában; – vagy ha mi is tudnánk oly közönyösek lenni a nemzetiség eszméje iránt, mint a helveták s Szent- István birodalmát nemzetiségi cantonok r a felosztani, – s ha azután le tudnánk mondani minden missiónkról, szerepünk-ről Európa magas politikájában, – akkor talán lehetnénk hasonlók azokhoz a kisebb államokhoz, megállhatnánk úgy, a hogy azok; – tudni illik, míg azokat is egy-egy nagyhatalom jónak nem látandja bekebelezni – recompensatióképen.

De alkotni egy olyan Magyarországot mely mindannyiunk ifjúkon eszményképe volt

mely ideben igazi magyar legyen, kifelé erős és hatalmas, mely határait a szélrózsa minden irányában, folyton fenyegető ellenséges népek ellen diadalmasan védelmezze, nem mondom ugyan, hogy kivihetetlen; de kell hozzá egy millió katonának fegyverben tartása s a mi ezzel együtt jár, az adónak háromszorosan felemelése. A független Magyarországért rajongó párt, híveinek minduntalan csak Bécsset mutatja fel menekülni vágyása tárgyául, de elhallgatja azt, hogy a midőn az osztrák örökös tartományoktól szabadulni akar; elveszti I s t r i á t, mely egyetlen magyar tengerpartunkat fedezi és elveszti Gallicziát, utolsó védbástyánkat Oroszország ellen, s elhallgatja azt, hogy a mely hatalomnak sikerül Ausztriát megsemmisíteni, ez aztán Magyarország határánál meg nem áll.

S miután mi látunk magunk előtt más utat is, mely azon célhoz, hogy Magyarország »ország« legyen és »magyar« –áldozatokkal ugyan, de nem a nemzet életvéreinek feláldozásával, elvezet, – ezt követjük.

Azért azonban egész tisztelettel említjük mindig azon derék hazánkfiat, kik a megérkezett homlokredőkkel sem veszítették el fiatalságukat; s folytatnak egy erős küzdelmet,

– a lehető győzelem reménye és vágy a nélkül, s ezért viszont azt a kis örömet, miszerint magukat egyedül »igaz magyaroknak« és jó hazafiaknak hirdessék, s minden pártjukon kívül állót, de különösen minden kormány hívét, mind a hét főbűnben részesnek proklamálják, nem irigyeljük tőlük és természetesen találjuk.

III.

A szélső jobb.

Épen nem érthető azonban a szélső jobb pro grammja.

A hajdani ó-conservativ elemekből sa szász fractióból alakult párt, karöltve a democraticus függetlenségi szélső ballal.

Grencz és Metternich neophitái, az orosz-német sainte alliance lovagjai a félholdas lófarkkal kezükben.

A honvédség örök antagonistái mint hirdetői a nemzeti általános fölkelésnek.

Az Octoberi diploma phalanx a, mint kielégíthetetlen radikal párt.

S a derék szász képviselők, kik az Ausztriával való egyezkedésünkben, ultra

liberális és renitens politikájukkal bennünket szegény alkudni kész. kormánypártiakat, megszégyenítenek!

Ez igazán olyan tünemény, mely megmagyarázza e párt vezérének: Sennyeynek állandó távolmaradását, ki ha a czélt elismerte is magáénak, de az eszközökben válogató volt.

Nem támadják ők meg a kiegyezést, csak azt mondják, hogy azt máskép kellene csinálni. Azzal, hogy hogyan máskép? adósok maradnak.

Akármit talál fel a kormány, azt elismerik, hogy annak fel kell találva lenni, hanem azután addig keresgélnek benne, míg mind-egyikben találnak egy hajszálat. Egy hajszál nem sok, de az ételben találva elég annak indokolására, hogy nem kivannak belőle, s ellene szavaznak mindennek.

Úgy látszik, hogy semmihez sincs étvágyuk, mint azokhoz a sült gesztenyékhez, a miket a baloldali tigriskörmökkel remélnék a parázból kikaparhatni. – S ez sokkal ildomosabb feltevés róluk, mint az a másik, hogy csak azért szövetkeznek a szélsőségekkel, hogy egy olyan általános zavart idézhessenek elő, mely azután az ő ultramontan és conservatív programjuknak diadalát, mint mene-

külést a végveszélyből, tüntesse elő. Ezt én nem állítom, de ez a vélemény nagyon el van terjedve.

Elismerem, hogy ennél a két szélső pártnál a capacitatio, bárminő alakban tiszta szerecseny mosás. Épen azért, mert mind a két ellenzéki töredék céljait és indokait értem.

IV.

A független szabadelvűek.

De nem mondok le az eszmecsere lehetőségéről a »független szabadelvű« párttal szemközt. Nem mondok le azért, mert magatartását nem értem. Lehet, hogy vagy mi őket, vagy ők minket valamiben félreértenek s ennek fel kell derítve lenni.

Kénytelen vagyok itt legelőbb is e párt tisztelt vezérénel, Simonyi Lajos báró barátomnál kezdeni.

Mikor a volt balközép a fusió létrehozása iránt tanácskozott, épen tisztelt barátom volt az, ki a párt több tagját saját szállásán összehívta. Ott vitattuk meg, hogy üdvös és szükséges lesz e ez a lépés? Ott mondta el előttünk Tisza Kálmán azon körülményeket, a melyek között a kormány alkotás le-

hetővé válik; őszintén, tisztán, kendőzés nélkül.

Két dolog iránt tisztában voltunk: az iránt, hogy az önálló nemzeti bank, s a külön vámterület felállítása iránti jogunk semmi oldalról kétségbe vonva nincs; de e kérdések mikénti megoldása a jövőendő körülmények és különösen a pénzügyi viszonyok alakulásától fog függni.

Tisza Kálmán nem ámitott minket. Elénk tette a kérdést világosan. A külön vámterület népszerűbb álláspont, mint a vám közösség; az önálló nemzeti bank erősebb jelszó, mint a közös bank. Elvül állítani föl, minden eshetőséggel és helyzettel szemben, e kettő létesítését, sokkal erősebb álláspont, mint a két év múlva be következő megoldás esélyeinél az akkori körülmények tekintetbe vételét elfogadni. Van-e elég nagy cél előttünk, mely méltó arra, hogy álláspontunkat feláldozzuk s az új kormányalkotáshoz, melyre ily feladatok várnak, hozzá járjunk?

Ha mi akkor azt mondjuk: nem hozunk ily áldozatot, nincs miért? akkor nem jólétre a fusio, Tisza nem lép be a kormányba.

De mi mérlegre vetettük e lépésnek az

üdvös eredményét azzal, a mi a magunk vesztesége s a közügy iránti szeretet lenyomta nálunk az önszeretet scrupulusait. Támogatást ígértünk az új kormánynak s tisztelt barátom Simonyi Lajos báró maga is belépett abba, és pedig nem valami indifferens tárczát vállalva; hanem épen a kereskedelmet; államtitkárát ő maga választotta ki magának, s az is a balközép legtekintélyesebb államgazdászati kapacitása volt. Simonyi Lajos elaboratuma volt a legelső alap, melyen a vámügyi tárgyalások megindultak: – tehát elfogadta azt az alapot, mint miniszter, a melyet most megtámad, mint képviselő.

Megengedem, hogy a kiegyezés nem volt olyan kedvező, a milyennek ő remélte (én is jobbat vártam) s a csalódás lehetett ránézve elég ok arra, hogy tárczáját letegye, lehetett ok arra, hogy az így fejlődött törvényjavaslatra ne szavazzon; de hogy ő maga az a l a p o t, melyet saját maga megvetett, ugyanazon szempontból támadja meg, melyet a szélső bal állított fel; az minden parlamenti »jó szokás« ellen van.

Ugyan mit mondana tisztelt barátom arról a sportmanról, ki a turfon a saját ver-

senyparipája »ellen« fogadna? Pedig ez több, mint sport!

S ugyanezen szemrehányással kell illetnem mindazon tisztelt tagjait a független szabadelvű pártnak, a kik mint balközépiek, a múlt országgyűlési szak alatt a Tisza által megismertetett alapon a fusiót létrehozni segítettek, s most bennünket, a ki κ ez alapon megmaradtunk, elhagynak, sőt mikor azt látják, hogy kitartásunk miatt az ellenzék bennünket sárral dobál, még e dobálásban is részt vesznek.

Mit gondolnak? Ha Tiszát azok, a kik legjobban megértették, a hozzá, legközelebb állott jó barátok és a pacitások, a nehéz megoldású kérdésekben így elhagyják, mint ők; ki lesz még Magyarországon az az államférfi, a ki pártja támogatásában bízva, csak egy évre való tervet is merjen előkészíteni?

Pedig azt nem mondhatják, hogy a cél, a melyért az egyesülés megtörtént, meg nem lett volna közelítve. Főcél volt: államháztartásunknak önerőnk ből való rendezése. A tény beszél. A fusio előtt volt a deficitünk hatvannégy millió (1874.)

most pedig (1878.) tizenhat millió.*) Ez eredmény!! Pedig 1874. óta költségvetésünk megszaporodott az előttünk felvett 153 millió súlyos kölcsön kamataival, vasutak rendezésére és birtokba vételére kiadott magas összegek kamataival, a magasra emelkedett arany agio terheivel, s a Tiszaszabályozásra most tervezett mulhatlan nagy kiadásokkal.

A független szabadelvű pártnak másik alkatrésze a volt Deákpárt híveiből áll.

Én elismerem rájuk nézve egészen az álláspont változtatás jogát. Ok nem hívták, nem biztatták Tiszát és pártját a kormányra és a kormánypártba lépésre, joguk van ellenzékét képezni irányukban, a mint azok a túlsó oldalra átjutottak.

S a legunalmasabb genrenek tartanám,

*) Hallottam ugyan az államháztartás rendezésére olyan radikális indítványokat is, hogy csináljunk államtönköt, akkor minden jó lesz. De megjegyzem rá, hogy a tönk kimondásban csak az nyer (nem tisztességesen) a kinek több az adóssága, mint a vagyona. De Magyarország birtokos úr, a kinek az állam birtokai, uradalmi, vasutai, lánczhidai, palotái, reális értékben az összes adósságait háromszorosan fedezik. Ezeket mind elpredálni, elvesztegetni lehetne; de akkor azután el volna veszve először az állam vagyona, másodszor a hitele – örökre.

ha a kormányra jutott ellenzék tagjai irgalomért esdekelnének a volt kormánypárti tagoknál, hogy legyenek kegyelmesek »az ö« tényeik megítélésében.

Hanem azt minden bizonynnyal megköveteljük a hajdani kormánypárt tagjaitól, hogy tényekért, a miknek ők maguk voltak a szerzői, ne az utánuk következő kormányt tegyék felelőssé.

A független szabadelvű pártnak azon conringense, mely a hajdani kormánypártból csatlakozott hozzá, a legkíméletlenebb, mind a szószéken, mind sajtója orgánumaiban a mostani kormányt ostorozni a népre rótt elviselheti en terhekért, a növekedő vagyoni sülyedésért, az államadóságok súlyos voltaért, az adóvégrehajtásokért, és egészen el akarja feledtetni, hogy hiszen nem a mostani kormány és annak a pártja volt az, mely e súlyos terheket az országgal elfogadtatta, hanem ők maguk; – hogy, nem a mostani kormány vette föl a terhelő kölcsönöket, a miknek a kamatait fizetni most oly nehezen esik, hanem ők maguk; nem a mostani kormány lepte be az országot költséges hivatalnoksereggel, hanem ők maguk; – nem a mostani kormány építetett annyi vasutat, a mi a kezelési költséget sem fizeti ki, hanem

ok maguk: – de mi ezért még sem vádoljuk a megelőzött kormányokat; mert elismerjük, hogy az absolutismus által gyűjtött terheket a kiegyezéskor a magyar kormánynak el kellett vállalnia; hogy az egész ország administratióját, törvénykezését gyökeresen újra kellett alakítania; – hogy vasúti hálózatunkat még azon esetre is, ha az a befektetett tőkének kamatait nem keresi ki, létesítenie kellett, hogy termelő közönségünknek megadja az eszközt a világpiaczon terményeivel idején megjelenhetni, s hogy a vasúthálózatunk megítélésére nem a bevételek eredményét kell felvennünk, hanem azt a különbséget, hogy a míg 1864-ben, a magyar vasutak kiépítése előtt egy mérő búza ára volt 2 frt 50 krtól 3 frtig, addig most, a vasutak kiépítése után 5 frttől 6-ig áll s így az egész országnak javára szolgál maradandó eredményül.*)

Azt sem vetjük vissza a szabadelvű független ellenzék hajdani kormánypárti elemeinek szemére, hogy ha a bankügy

*) S azt az eredményt nem lehet a keleti háborúnak betudnunk s az 1854-iki gabonaárakra hivatkoznunk; mert most nem viseli egész Európa a háborút, mint akkor, s a két hadviselői tőlünk nem igen vesz gabonát, mi magunk sem költünk most egy fél milliárdot hadsereg mobilizálásra, mint 1854-ben.

és a vámkérdés mai nap oly nyomasztóan hat ránk, ennek megoldásával épen azok a kormányok maradtak tartozásban, amelyeket ők pártoltak föltétlen odaadással, mert elismerjük, hogy ugyanazok az akadályok^ a melyeket mi most magunk előtt találunk, az akkori kormányoknak is – bár nem mind – útjában állottak.

Még csak abban sem veszünk magunknak vizsontorlást, hogy az elszegényedésért, a vagyonpusztulásért azokat a kormányokat tegyük felelőssé, melyeket a szabadelvű független ellenzék egykori kormánypárti elemei föltétlenül támogattak, mert elismerjük, hogy e bajoknak okai mind ezen kormányokon kívül fekszenek s az akkori kormányfőfiak sem a négy egymásra következő rászaratásért, sem a bécsi pénzügyi romlásért, sem a mostani európai üzlet pangásért nem felelősek.

De annyit legalább megkívánhatunk az illető pártfőfiaktól, hogy a midőn mi menteni és igazolni törekszünk az örökölt helyzetet, melyet nem az ő vezérfőfiaik hibái idéztek elő; ők ugyanakkor azt a helyzetet, a mit mi készen vettünk át ő tőlük s a mit azóta a keleti háború még jobban meg-

rontott, ne hirdessék a mi vezérférfiaink bűnének.

E vezérférfiak különben nem kizárólag a volt ellenzék vezérei, közöttük vannak az egykori Deákpárt legkiválóbb celebritásai, s magát a szabadelvű pártot most már elemeire felbontani czéltalan, haszontalan és lehetetlen vállalat: – a kik ennek jelenleg tagjai, azokat nem érdekek és nem tekintélyek tartják össze, a mik változás alá esnek, hanem egy c z é l n a k a tudata, mely helyét nem változtatja.

V.

Miért egyezkedik a két állam egymással?

A pártokról elmondtam, a mit szükségesnek találtam, térjünk át magukra a vitatott kérdésekre, a mik a kiegyezés részeit képezik.

Hogy ez a kiegyezés valakinek eszményképe volna közöttünk, annak a bebizonyításával ugyan nem foglalkozom.

Nem olyan jó biz ez, mintha egy győztes nemzet diktálná azt egy legyőzöttnek, vagy mintha angolok volnánk: a britt szigetek lakói s úgy egyezkednének szomszédainkkal.

De hát arról ki tehet, hogy magyarok

vagyunk s a földnek éppen azt a foltját nevezük hazánknak, melyet az új pánszláv népvándorlás elárasztással fenyeget; nemzet, melynek nincs sehol rokona; de van egy nagy küldetése: a kultúra, alkotmányos szabadság és felvilágosodás terjesztése a keleten, s rendezett állapotok fenntartása a egy örökké forrongó országcsoporthoz közeledve.

Helyzetünk, nemzetiségünk, missionk parancsolja, hogy ne álljunk egyedül: szövetségest keressünk.

A szövetség mindig annak kerül nagyobb áldozatba, a kinek nagyobb szüksége van rá. Válogathatunk. Vagy Ausztria, vagy Oroszország, vagy az aldnai fejedelemségek szövetsége.

Az Ausztriával való szövetség sok forintunkba kerül; de csak forintjainkba; míg a másik kettőnél a forintjainkból is áldozatokat kell hoznunk, meg a nemzetiségünkben is.

A n y a g i l a g Ausztriának is szüksége van a Magyarországgal való kapcsolatra; mert ha az osztrákok megtérhetnének a nagy Németország kebelébe: az lenne még csak Bécsben az igazi »krach.« Ámde nekik az állami felbomlás esetén nincs az a félteni valójuk, a mi nekünk: a nemzetiség. Ennek

az előnynek a tudata teszi őket velünk szemben keményebbekké.

Nem szándékozom abba az adathalmazba beletévedni, a mit a közös vámterület alapján kötendő egyezkedés ellenfelei ez alap ellen felhoztak. Úgy hiszem: könyvtárak vannak erről már írva. S nem akarom senkivel elhiteni, hogy azt a themát, a mit ennek specificus szaktudósai egész életükön keresztül tanulmányoztak, én most egy oldal papíron meg fogom magyarázni. Lehet, hogy igazuk van a vámsorompók felállítását sürgetőknek, hogy Magyarországnak ebből nyeresége lehet; én csak politikai oldaláról fogom fel a kérdést: »érdemes-e az eshetőleges nyereség, hogy azért két összetartozó ország megkezdje egymás közt a nemzetgazdasági harcot, – ha kikerülheti?«

Mert a külön vámterület: nemzetgazdasági harcz; a vámsorompónak túlsó oldala is van, s ha mi az egyik kapunál szedjük az osztrák iparczikkektől a vámot, a másik kapunál az osztrákok szedik a mi terményeink és iparczikkeink vámját. Az elsővel meglehet, hogy segítünk a hazai iparoson, (bár az iparszabadság mellett az is kétséges) de a második által lenyomják az osztrákok a mi mezőgazdaságunkat.

Hát még az a tömérdek hivatalnoksegreg, a mit a vámsorompók őrzésére teremteni kellene, még pedig nem magyarajkúakból, mert határainkon Bukovinától Fiuméig mind idegen ajkúak vannak letelepülve.

Azokat értem, a kik azt mondják: »nem akarunk Ausztriával összetartozni!« de mit keresnek ebben a táborban a conservativek, mit a 67-ki kiegyezés hívei, sőt maguk a fusióba belépett volt balközép tagjai is, kik megértették és fölfogták a célját a két ország összetartozásának?

Egy szóval sem tagadom, hogy a lajthántuli fél az egyezkedésnél kiméletlenül, gyakran igazságtalanul jár el velünk; nem csillapítok senkit arra a szelíd gondolatra, hogy adjuk át magunkat neki megkötött kézzel. De sőt vegyük szigorú bírálathoz alá a kiegyezés részleteit s a mi bennük reánk nézve életkérdés, abban álljunk helyt szilárdul; de utoljára is mind a két félre nézve az legyen a jelszó, hogy »élni és élni hagyni!«

Nem háládatos mottó! Sokkal különb dolog a két ország népét innen is túl is egymásra heczcelni: elhíttetni az osztrákkal, hogy a mi nála hiányzik, azt a magyarok vették el; sa magyarral, hogy minden sze-

gényiségünknek oka az osztrákkal való közösség.

Az összevesztés könnyű munka és igen jutalmazó, arra nézve, a ki eszményképét csak a választókerületben találja fel, de a ki az egész hazát veszi törekvése eszményképéül, az a nehezebb munkát fogja elvállalni s elfogadja jutalmul a szidalmaztatást, a mit azért bearat.

Háládatlan feladat megmondani innen is túl is a zúgolódó hazafiaknak, hogy pénztelenségünknek oka nagy részben mi magunk vagyunk; a jó esztendőket vesszük kiadásaink normájául, nem a rosszakat. Hogy apáink az egész háztartásukra nem költöttek el annyit, mint a mennyit mi fölösleges fényűzési cikkekre kiadunk, hogy mind Magyarországon, mind Ausztriában oly fényűzés van, a minőt sem Németországban, sem Olaszországban nem találunk. Hogy a midőn van bátorságunk megmondani a kormánynak, hogy szegények vagyunk, nincs bátorságunk ezt bevallani odahaza – a saját házuknál, s hogy ezt a magunk szerezte szegénységet meg nem szünteti semmi törvényhozás; de megszüntethetjük saját magunk: a saját magunktól függő erőfeszítéssel.

Nem tagadom, hogy a vagyoni hányat-

lás az országban nagy; bár nem oly növekedő, mint az elmúlt években; de tagadom azt, hogy e hanyatlásnak a kormányzat, vagy a törvényhozás volna az oka.

Az üzletpangás egész Európára kiterjed, az ipar mindenütt a földön fekszik, az inség az ötmilliárdot nyert Németországban éppen úgy otthon van, mint az azt könnyedén kifizetett Franciaországban, mi sem képezhetünk az általános szabályból kivételt.

Több évi mostoha időjárás, a boldogabb években folytatott könnyelmű pazarlás s az általános helyzet bizonytalansága Európában: a kulcsa mindannyiunk bajának.

A ki mind ezeken segíteni tudna, az már nem »nagy ember« volna; hanem »kis Isten!«

Mikor a földbirtokos takarékoskodik, zsongat, otthon marad, adósságait fizeti, kópotban jár, akkor az iparos és a kereskedő szűkölködik. A piacról hiányzó vásáros tömeget semmi rendszabály oda nem várásolja.

VI.

Olyan nagyon koldusok vagyunk-e, s olyan koldussá kell-e lennünk, mint az ellenzék hirdeti?

Semmiképen nem bocsátkozom azon adatok megvitatásába, a mikkel az ellenzék azt igyekezik bebizonyítani, hogy a vámszerződés Ausztriával Magyarországra terheket ró. Elfogadom az álláspontot egészen. De tagadom a következtetésüket, mely szerint »ezen terhek« miatt kell Magyarországnak elveszni, koldusbotra jutni. – (Ez a szó koldus, koldusbotra jutás, oly kedvencz kifejezése az ellenzéknek, hogy nincs az a koldus bíró, a ki egész életében több kolduskodással bajlódott volna, mint a menynyi koldusczikket kell a magyar közönségnek az ellenzéki lapokból elolvasni. Vagy tán ez lesz jövőben a politikai pártelnevezés, mint a németalföldi »geuse«-öké: »en tout fidèle au roy. Jusque a porter la besace«? (Mindenben hívek a királyhoz, egész a koldustarisznya viselésig.)

Lássuk tehát, mi van ebben a mi koldustarisznyánkban.

A hivatalos kimutatás »Magyarország áruforgalma a külfölddel (beleértve a külföldbe Ausztriát is) nevezetesebb árucikkek szerint részletezve 1868–1874-ig« ezeket az adatokat szolgáltatja kezünkbe:

Magyarország behozatala a külföldről átlag egy évben tesz 481 millió 380 ezer forintot.

Ebből jut:

1. Divatcikkekre, piperére 60 millió 429 ezer ft. (Ezt nem a koldusaszonyok viselik.)

2. Selyemárakra 34 millió 598 e. ft. (Ez sem koldustarisznyatakarónak használtatik.)

3. Nürnbergi áruk, gyermekjátékokra 56 millió ft (csupán a gyermekeinknek játszószerű behozott bádóg katonákra és fapuskákra többet kiadunk, mint az összes honvédségünkre.)

4. Drága prémekre, bunda és díszmű-bőrökre 15 millió 849 ezer forint.

Ez a négy tétel együtt 166 millió 876 ezer forint.

Tehát csupán a semmi múlhatlan szükséget nem képező luxus-czikkekre kiadunk évenkint csaknem annyit, mint az őszes magyarországi fekvő birtokokra betáblázott hypothecaris magánadósság összege.

Alig van összesen több betáblázott adóssága a magyar birtokos közönségnek, mint a megnyitott évenkint és minden évben luxus-czikkekre kiad.

S én nem mondom azt, hogy ne tegye e kiadást a magyar közönség. Tisztességes luxust kell űzni civilizált nemzetnek. Egy egész kereskedelmi osztályt tart fenn az nálunk; nem is prédikálom, hogy hagyjuk azt el csak egy esztendőre. Senki sem fogadná meg, magam se tartanám meg. De csak azt követelem (bocsánat: »koldulom«) a tisztelt közönségtől, hogy mikor évenkint 166 millió forintot ki tudunk adni selyemre, prémre, piperére, csecsebecsére, gyerekjátékra, akkor ne kápsáljuk tele a világot azzal, hogy a rongy szakad le rólunk, s a kormány már az ingünket húzza le a nyakunkból!

Meg hogy éhen halunk! a betevő falatot veszik ki a szánkából!

Lássuk 5. sz. alatt. Behozatunk »délgyümölcsökben, tengeri és rajnai halakban,

francia pezsgőkben, csemegékben, – azután a mit nemes paripák, nemes juhok, ritka állatok, virágföld, fénymázos fedőcserép, arany és ezüst érmek, porcellán, bútorok, márvány - művek« rovatai alatt behozatunk, az 17 millió 584 ezer forint árut tesz ki.

Jól teszszük! a ki úr, hadd költsön; de aztán lóhátról ne kolduljon!

Mindezen behozott cikkekben pedig semmi része nincsen annak a tisztelt választópolgártársnak künn a falun, a kinek a felizgatására vannak szánva ezek a felkoldustarisznyásító ellenzéki szózatok, mert annak a felesége nem hord párizsi piperét, a fia el tud játszani maga készítette játékszerrel; nürnbergi áruit készíti a helybeli asztalos és fazekas, annak a leánya a selymet csak szalagnak hordja, s annak a mente prémje hazai báránybőrből telik ki; az pezsgőre sem költ, sem szarvasgomba pástétomra, tehát minek azt fellármázni, hogy jöjjön ide siratni azokat a szegény nagy urakat, a kiknek ilyen keserves kiadásaik vannak? S elhiteni vele, hogy ő lesz koldussá, ha ezeknek a luxus-cikkei vámját felemelik.

Azután következik:

6-szor azon behozatalunk, mely vasutak, gépek, h a j ó k s z ü k s é g l e t é t

képezi; ez tesz összesen 27 millió 506 ezer forintot.

Ez sem képezi a nagy közönség egyenes kiadását, bár annak a javára szolgál. Tehát már 211 millió 866 ezer forintot leszámíthatunk a 481 m. 380 e. forint behozatalból, melyre a közönség nincs rá szorulva, melyet nem az hozat be, a kit a szükség kényszerít rá, hanem a kinek fölöslege van, meg a ki épít valamit.

Most a 7-ik alatt összefoglalom azokat a behozatali czikkeket, a mikre valóban mindenkinek szüksége van; a mik nem fényűzéshez, de tisztességes comforthoz valók, – de amikből magunknak is erős kivitelünk van. Amit azért említtek fel, mert a vámsorompó felállítása a mi kivitelünkre vetett vámban nagyobb veszteségünk lenne, mint a mennyi nyereséget remélünk a behozatalra vetett vámban.

Behozunk külföldről czukrot 13,756 ezer frt, dohányt 23 mii. 306 ezer frt, (kiviszünk 12 millió frt), gabonát 7 millió 318 e.(kiviszünk 78 millió 556 e.) aszalt gyümölcsöt, 667 e. babot, borsót 112 e., lisztet 2 m. 620 e. (kivitelünk 30 mill.), sertést 13 mil. 423 e. (kivitelünk 37 millió.), nadályt 1485 (ezt már csak kaphatnánk itthon!) húst 2 m, 608 e, tollú 562 e., stea-

rint 3 m.478 e., olajt 4 m. 566 e., bort 1 m. 290 e. (kivitelünk 13 mill.), rumot 1 m. 373 e., eczetet 236 e., épületfát 1 m. 579 e., dongafát 3m. 122 e., kőszentet 2 m., gipszet 568 e., köveket, 329 e., ásványvizet 249, üveget 2 m. 634 e., sört 955 e., papírt 4 m. 237 e., gyufát 298, tűzifát 58 e., összesen 95 millió forint értékig. Kiviszünk ellenben ugyanezen cikkekben 180 millió forint árut.

8. Csupán külföldről hozható és mindenkire nézve szükséges cikkek: a kávé, fűszerek, rizs, hering, összesen 5 millió 438 e. frt értékig: oly csekély összeg, hogy maga a vételár sem tesz bennünket még kol-dusokká.

9. A mik azután egészen az ipar-üző osztály üzletéhez szükséges behozatali cikkek: ásványok, hamuzsír, szóda, fonal, pamut, gyapjú, vas, stb. az meg összesen 20 millió 262 e. frtra. Ezeknél semmi olyan vám-emelés nem terveztetik, a miért érdemes legyen nagy zajt ütni.

Egyéb cikkekre nézve (nevezetesen a pamut- és gyapjúárakra) a vámfőlemelés vilá-gosan és eltagadhatatlanul az osztrák gyáripar-nak előnyére válik. – Hogy ez az előny a magyar fogyasztó közönségnek

mentül kevesebb hátrányára válik, arról gondoskodni én is óhajtok törvényhozási úton, hogy az ebbe beleegyezés részünkről áldozat, azt sem tagadhatom; de ha e^ áldozat által az osztrák gyáripar megmenthető (én hiszem is hogy megmenthető, de más módokkal) én ugyan az áldozatnak mentül kisebb mérvre leszállítására törekedni fogok, de mereven megtagadni nem fogom azt egy velünk szorosan kapcsolt társországtól, melynek mind erejére, mind őszinte jó szövetségére a borús jövővel szemben oly bizton számítunk.

Ez még nem adja kezünkbe a koldusbottot. De ha a mi Magyarországunk létének megvédelmezése a jelen időben attól volna föltételezve, hogy csak a koldusbottal vívhatjuk ki fennállásunkat, még azt is a kezembe venném.

VII A bankügy.

A fölött sem vitatkozom senkivel, hogy a kiegyezési kérdések másik legfontosabbika, a bankügy hazánkra nézve előnyösebben lenne-e megoldva a teljesen önálló nemzeti bank által, (bár azt senki se higgye, hogy a kölcsönadásoknál a magyar önálló bank szigorúbb nem lenne az osztráknál, s hogy annál mindenki kapna pénzt, a ki bebizonyítja, hogy arra nagy szüksége van) s ha mi sürgőtük annak létrehozását, tettük a legjobb hiszemmél, meggyőződve annak kivihetőségéről. — A nagy pénzválság kitörése után azonban a kivihetőség esélyei nagyon alább szálltak, sa kitört keleti háború még szaporította az élénk tornyosuló akadályokat.

A magyar önálló nemzeti bankot létesíthetjük vagy Ausztriával egyetértően a papírpénz és érczpenz közötti különbséget meg-

szüntetve, vagy pedig Ausztria egyetértése nélkül, minden eddigi pénzügyi viszonyt megszakítva az osztrák pénzügyi piacczal.

E két föltétel egyikére el kell határozunk magunkat, bármikor jöjjön is el az ideje a magyar önálló nemzeti bank föállításának, melyről le nem mondtunk s melyhez való jogát érvényesíteni is fogja bizonynyal az ország.

Hogy az első föltétel, a valuta rendezése teljesithető-e most? arra mindenki megfelelhet, a ki a mostani pénzügyi viszonyokat ismeri. – Szükséges volna a sóbánya-utalványokon kívül fennmaradó, mintegy 300 mill. forintot a két államnak kölcsön venni, hogy ezzel a mostani fedezetlen állampénzjegyeket törlesszük. A mostani európai pénzügyi viszonyok között nekünk 300 milliót kölcsön senki sem ad, s e kölcsönnek a kamataival sem terhelhetjük meg állami kiadásainkat.

Tehát fennmarad a másik esély: a magyar önálló nemzeti bankot felállítani, tekintet nélkül a valutakérdésre s ezzel együtt aztán megkezdeni a pénzügyi harcot Ausztriával.

Én nem állítom, hogy ez lehetetlen. Hogy a bel forgalomra szükséges elég bankjegyünk legyen, az éhez szükséges érczala-

pot, még a jelen mostoha időkben is, beszerezhetjük. S erről a lehetőségéről még senki sem mondott le nálunk.

Hogy ezt előlegesen nem kísértettük meg, ennek az oka az, hogy a kiegyezésben megrázkódtatás nélküli modus vivendit kerestünk a két állam között.

Nem titkoljuk se a magyar, se az osztrák közönség előtt, hogy a kiegyezési javaslatnak vannak olyan részei, a melyek Magyarországnak kedvezők, vannak olyanok, a melyek Ausztriának kedvezők. Mink egyetemességében fogadjuk el a kiegyezést. De ha az osztrák fél kiválogatja belőle azt, a mi rá nézve jó, s elvetégeti, ami nekünk előnyös, akkor a kiegyezésből nem lesz semmi. Ha az osztrák képviselők nem akarnak egyéb érdeket látni maguk előtt, mint Ausztriáét, akkor mi sem fogunk más érdeket látni magunk előtt, mint Magyarországét s akkor azután kitör közöttünk a nemzetgazdasági harcz, s ha a magyar közönség tettekben is olyan jól fogja azt viselni, mint hírlapjai viselik szavakban, ennek Austria vállalhatja a nagyobb kárát.

Minket ha az osztrák fél belekényszerít ebbe a harczba, helytt állunk neki.

VIII.

Kifelé kezdjük-e harczot vagy befelé? vagy egyszerre mind a kettőt?

Az a kérdés, mit akarunk?

Állami hatalmunknak teljes erővel érvényesítését-e a világpiaczon; vagy magánérdekeinknek érvényesítését-e a pénzpiaczon?

Akár az egyiket akarjuk komolyan, akár a másikat; értem, és hozzájárulok.

De ha azt akarjuk, hogy monarchiánk a külactióhoz abban az irányban kezdjen hozzá, a melyben mi óhajtjuk, akkor ne ülünk le a palatáblával a kezünkben, azt kalkulálni, hogy hol veszünk, mi egy garast, hol nyer Ausztria kettőt? hanem mondjuk azt, hogy »vitam et sangvinem, nec non avenam!« S államgazdaságunknak rendbehozatalát folytassuk a maga rendjén, de a nagy függő kérdések megoldását hagyjuk a jövő lustrumra.

Vagy pedig ellenben lássunk a pénzügyi bajaink orvoslásához, kezdjük meg a gazdasági harcot Ausztria ellen komolyan, hanem akkor aztán mondjunk le évtizedekre a katonai állam ambíciójáról, küldjük haza hadseregünket, honvédségünket s ne törődjünk vele, hogy mi történik oda künn a világban?

De hogy egyszerre egy füst alatt megizenjük a harcot Ausztriának is meg Oroszországnak is; hogy veszünk össze előbb idehaza jó barátok és érdekfelek, bántsuk meg és idegenítsük el legvalódibb pártfogókat és országunk felkent bajnokát, a koronás királyt, tegyünk gyűlöltté minden magyar hazafit, ki a tömeg közül kilátszik, a közönség előtt; keserítsük el magát a magyar nemzetet saját vezérei ellen, s aztán úgy menjünk széttépve, pártokra szakgatva, külellenséget keresni: azt én nemzetemnek nem tanácsolhatom.

Az ellenzék azonban »ezt« tanácsolja, s meg is van a kívánt sikere: a népszerűség. – Természetes. Minden háború nagyon népszerű dolog, addig, a míg az ember benne nincs; de legnépszerűbb a saját vezéreink és saját honfiaink ellen viselt háború.

Elképzelhető, mily népszerűtlenséggel küzd akkor az olyan államférfi, a ki mind

a két téren addig akarja a békés állapotot fenntartani a rábízott monarchia számára, a mi g csak annak sértett érdekei a harczot nem követelik!

IX.

Külpolitikánk helyes úton jár-e?

Megvoltak-e, meglesznek-e védve monarchiánk érdekei a külpolitikában? arra úgy hiszszük, a közeljövő eltagadhatlan választ fog adni.

A delegáció küldöttségének e választ előre is megadta Andrassy s semmi ok nem volt válaszában meg nem nyugodni.

Dobra ütni nem lehet a külpolitika tényeit; de annyit meglehet mindenkinek mondanunk, hogy gondoskodva van, miszerint az ozmán birodalom területén új államalakulások, melyek monarchiánkat fenyegetnék, ne történjenek,

Ez a mi érdekünk. De az ozmán birodalom keresztyén alattvalói sorsának megjavítását megakadályozni, az már nem a mi érdekünk.

Ezen valódi érdekeink megóvását, ha

békés úton kivihetjük, jó; ha nem, más eszközökre is készen vagyunk.

De ez a mi soknemű ellenzékünknek nem elég.

A mit ok kivannak, az nem kevesebb, mint hogy külügyminiszterünk vontatja el Törökországról ide Magyarországra a háborút Oroszországgal, a mely esetben bizonyosak lehetünk felőle, hogy egész Európa magunkra hagyott volna bennünket a küzdelemben, sőt magában Törökországban is nem az 1877-iki hősi ellenállásra kényszerült, hanem az 1876-ki álmos, fatalista, megfoghatatlan lassú elhatározási! fegyvertársi találunk volna fel, s a török kormány örült volna, hogy akadt egy bolond, a ki az ő veszedelmét megvette készpénzen, s most nekünk volna egy pár százezer halottunk, a magyar ifjúság színe, virága (mert bizony egy Oroszország elleni háborúban nekünk kell az első hadtestet képeznünk) volna egy ezer millió forinttal több adósságunk, s miután a hadviselés Isten dolga, s az iránt nincs praedestinálva a sors könyvében, hogy okvetlenül nekünk kell győznünk, az is meglehet, hogy volnának saját hazánk területén leégetett falvaink és városaink nagy számmal, s azon esetben, ha Oroszország ver meg minket, el-

veszthettük volna Erdélyt, Gallicziát, ha pedig mi vertük volna meg Oroszországot, ugyan mi lett volna a jutalma hősi erőfeszítésünknek? Az, hogy Sztambulban Mahmud Damad pasára nézve megkönnyítettük volna annak a gazdálkodásnak a folytatását, a melyért itthon a minisztereinket rég a vádlottak padjára ültettük volna. Egyebet nem nyertünk volna a legyőzött Oroszországiul. Mert mi nekünk nem kell még ajándékba se, területnagyobbadás akár Orosz-, akár Oláhországból.

Igen, de meg lett volna a dicsőségünk.

No – ez a szó az, a min hajótörést szenved minden magyar államférfi.

Mert a ki azt mondja a magyarnak, »kicsiny nemzet vagy, sok az ellenséged: ápd a nemzetiségedet csendesen, munkálkodjál, gyarapodjál, tanulj, tedd magadat szükségessé,« az hazaáruló! azt megkövezzük. Hanem a ki azt mondja neki: »ne félj semmit, izen j háborút az egész világnak, megbírod te azt; utánozd a nagy nemzeteket ragyogó hibáikban!« az félistenünk lesz, azt vállainkra emeljük.

A nagy tetteket elfeledjük, hanem a nagy szavakra megemlékezünk.

Elfelejtjük azt, hogy magyarok vagyunk.

Hanem a kit sorsa azzal vert meg, hogy egy kicsiny nemzetnek nagy embere legyen s aztán ezt a kicsiny nemzetet jobban szeresse, mint saját nagy »magát«, az mind érzi azt a nehéz felelősséget, a mi válságoknál előáll, a midőn ezt a kicsiny nemzetet kockára kellene tennie.

Tán nem tudnának a mi nagy embereink is merészebb röptű politikát követni, ha ez a föld itt a lábaik alatt nem fogná meg őket s nem húzná le magához?

E hazai földnek a vonzereje teszi kisebbé a mi nagy embereinket s ez az ő önmegkisebbitésük az ő legmagasabb érénytik.

Voltak nagy embereink, kiknek a lefolyó három évtized alatt kezükbe volt adva a mód és alkalom, hogy a história könyvébe nevük mellé egy új, fényes fejezetet írjanak be. Nemzetük vérével kellett volna azt irni s megíratlan hagyták.

Így tesz most A n d r á s s y és T i s z a .

Az egyiknek olyan szép alkalmá voltna egy nagyon népszerű külháborúba belevinni

a monarchiát, mint a másoknak egy erős nemzetgazdasági harczba Ausztria ellen Magyarországot

Még nem tudhatjuk, hogy a sors jóvoltából nem kapjuk-e meg egyiket, vagy másikat, vagy mind a kettőt?

De annyi bizonyos, hogy ez a két magyar államférfi, a míg csak lehet, mindkét harcztól meg akarja kímélni a monarchiát.

Ha nem Andrássy volna a külügy minister, hanem valaki más; az tán rég a kardjára csapott volna; hanem hogy aztán az a hivatkozott kard abban az irányban vitt volna-e bennünket a harczba, a melyet nemzetünk óhajt? az iránt nincs szerződésünk a sorssal.

Hanem azért még is ez a két legjobban szidalmazott férfია a magyar nemzetnek.

Pedig bizony a keserű érzések legkeserübbike az, mikor egy hazafinak, ki múltjának talapzatán úgy állt a nemzet előtt, mint egy szobor, most diribról darabra kell magát töretni hagyni, hogy ezeken a sárba hány, márvány darabokon gázoljon ki a nem-

zete száraz lábbal abból a pocsolnyából, a mibe mások vitték bele.

Jobbat pedig mások se tehetnének, de rosszabbat igen.

Mert az iránt senki ne tápláljon csalódásokat, hogy »az a párt«, a mely Andrásy megüresedő' székére számít, nem Törökországnak a barátja, s Andrásyt – parlamenti utón – meg lehet ugyan buktatni a cunctatorságáért; de az actio nem abban az irányban fog akkor megindulni, a melyben a hazai ellenzék álmodta, s melyben mi is óhajtjuk, de – ha lehet – elvérés és drága dicsőség nélkül; h a nem lehet, ezeken keresztül!

X.

Tíz esztendő nem öröklét, de nem is halál!

A kiegyezésnél tíz esztendei szerződésről és bankprovisoriumról van szó.

Ez a legjobb igazolása az egész egyezkedésnek.

Tíz esztendő egy nemzetnek életében nem idő.

Azok az ellenzéki szóvivők, a kik azt mondják, hogy tíz esztendő múlva már nem lesz magyar nemzet, mert ez a szerződés megsemmisíti; gonoszabbul rágalmazzák ezt a nemzetet, mint a legdühösebb ellenségei; mert azok még csak azzal fenyegetnek bennünket, hogy száz év múlva pusztulunk el, mint fényűző, erőszakoskodó barbárok; de ellenzékünk szerint tíz év elég arra, hogy elveszszünk, mint a Kanahánban megélni nem tudó kretinek.

En pedig ellenkezőleg azt állítom, hogy erre a tíz évre nekünk van a legtöbb szükségünk.

A nemzetgazdászati versenytusának be kell következni Magyarország és Ausztria között; de nem akkor, mikor leggyengébbek, hanem mikor legerősebbek leszünk.

E jövő tíz esztendő viszonyai nem lesznek rosszabbak e kiegyezés következtében, sőt bátran merjük mondani, hogy jobbak lesznek az elmúlt tíz esztendőénél, melynek annyi magasztalója akad, és méltán, mert ez alatt emelkedtünk európai állam magaslatára

A drágán megfizetett tanulságokat hasznunkra fordítandjuk a jövő tizedben.

Nem fogunk lánczhidakat, palotákat, vasutakat építeni, nem szaporítunk hivatalnok sereget, nem alapítunk koczkáztatott vállalatokat, megtakarítjuk a jobb évek feleslegét, s mikor aztán a magunk lábán meg tudunk állni, akkor szép csendesen elkészítjük az átmeneti intézkedéseket, hogy finansziális önállóságunk minden sajnós rázkódás nélkül jöjjön létre.

De ehhez az egész nemzetnek a kitartó közreműködése szükséges, mert ezt csupán nagy szavú határozatokkal ki nem vívjuk.

Ez a ránk következő évtized egyúttal az utolsó évtized a magyar nemzet évezredes történetéből.

Nyolcz év múlva a magyar nemzetnek e hazában letelepülése évezredes ünnepét üli meg ezen ország.

Ránk van bízva, hogy a magyar első millennium utolsó nyolcz évét mivel töltjük be?

Azzal-e, hogy ez alatt összetörjünk mindent, a mi nemzetünkben nagy volt, hogy belső meghasonlás miatt tehetetlenül roskadjunk össze, hogy kihirdessük magunkat vagyonybukottaknak, életképteleneknek, kormányozhatatlanoknak, senkivel össze nem férhetőeknek, hogy ellenségeinkké tegyük körül minden szomszédainkat?

Vagy pedig azzal, hogy erőnk kifejtése, szellemi és anyagi gyarapodásunk, politikai

érettségünk, elpazarolatlan vagyonunk és harczyi erőnk s saját alkotmányunk és törvényeink iránti tiszteletünk által a magyar nemzetet Európában szükségessé s a második évezredre méltóvá tegyük?

Én az utóbbi akarom elérni.